

БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ І.І. Мечникова

САЛДАТКА

ОПОВІДАННЯ

Данила Мордовцова.

Ціна 5 коп. ср.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ

1862

СІЛЬСКА БИБЛІОТЕКА.

1860.

ЦІНА:

к. ор.

1. Казка про дівку Семилітку.	3
2. Підбрехачь.—На пуцання якъ зав'язано. Оповідання <i>Гр. Квітки (Основ'яненка)</i>	3
3. Сіра Ковіла. Оповідання <i>Продчука</i>	5
4. Чари. Оповідання <i>Марка Вовчка</i>	5
5. Ліхо не безъ добра. Оп. <i>Ганни Барвінокъ</i>	3
6. Въ-осені літо. Оповідання <i>Гі жъ</i>	5
7. Дідъ Міна и баба Міпиха. Оп. <i>М. Номиса</i>	10
8. Гамалія. Поэма <i>Тараса Шевченка</i>	5
9. Топіля. Баллада <i>Его жъ</i>	5
10. Тарасова нічъ. Поэма <i>Его жъ</i>	3
11. Катеріна. Поэма <i>Его жъ</i>	15
12. Наймичка. Поэма <i>Его жъ</i>	15
13. Псалми Давідови. Переложивъ по-нашому <i>Тарасъ Шевченко</i>	7

1861.

14. Граматка. <i>П. Куліша</i>	5
15. Гайдамаки. Поэма <i>Тараса Шевченка</i>	20
16. Орійс. <i>Идилія П. Куліша</i>	5
17. Бабуся съ тогó світу. Народне оповідання про помёрші дўши	5
18. Очаківська біда. Козацьке оповідання.	2

САЛДАТКА

ОПОВІДАННЯ

Данила Мордовцова.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ

1862

Одобрено цензурою С- Петербургъ 20 іюня

1862 г.

ВЪ ТИПОГРАФИИ ДЕПАРТАМЕНТА УДѢЛОВЪ

САЛДАТКА.

I.

Товкачівсі радість: Богъ давъ сїна; двійко бігає, трєте у колисцї кричить. А Товкачеві й байдужки: сидїть край вікна, — думки та гадки одолїли. Любївє, неборакъ, міркувати самъ съ собію; хочъ и голова єму не розумїла, про що думала.

»Якъ-то вже«, думає, »усє чудно та, наче, нерозумно на свїті постановлено: панї рожає — панича, Товкачи́ха — парубка; одному — холь-воля, другому — панщина! Отъ якъ не видно ревїзія, — неси батько за Товкаченка подушне, бо й Товкаченко дївнїця на Божий свїть!...«

Думавъ, думавъ, — ажъ плонувъ.

Лежить синокъ у колисцї, пручаетця. Єго охристіли, — ставъ Семєнгомъ.

Семєнко вже хлбичигъ чималий, старші братї погони́чами.

Братї поженїлись, и Семєнко вже парубокъ, білолиций, чорнявий та високїй. Батько й мати не надівлятця на Семєна.

Часомъ мати тужїла, що найкращу дитїну записано до мўштри, та ще більшъ пильнувала за

нею: »Нехай!«, каже, »хочь у матері на роскоши поживе, — споминатиме.«

Товкач ходив до кума, зь кумомь до писаря:

»Чи не можна сего минувати?«

»Не можна!« каже.

»Нехай буде воля Божя!«

II.

Ніч якъ день: ясна та тепла. Місяць високо стоить надъ левадою. Тіхо.

Хтось идє при місяці, співає:

»Ой сонь, мати! ой сонь мати! сонь голівоньку клонить....«

Товкачєнківъ глосє; єго пісня. Лєгко на сєрці молодій дитині, — лєгко и вєсело.

Семєнь порівняєсь сь Солбиною хатою. У сад- дѹ, підь черешнею, щось стояло коло сáмої лєси.

»Се ти, Кáтрє?«

»Я«, каже.

»Добрї-вечірь! Кого виглядаєшь?«

»Се я такъ.... Нікого.... Мб́тра«, казала, »прій- де.« А самá почервонїла.

Семєнь ставъ перєдъ дівчиною.

»Кáтрє!...« почавъ Товкачєнко; та й забѹвь, щб́ дѹмаєвъ сказати. »Кáтрє!...«

Кáтрє мовчїть. Семєнь одчинївъ дѹрцї и ввій- шовъ у горб́чикъ.

»Я.... Ти вїйдешь сєгб́днї на ѹлицю?«

»Нї, — вь мєне голова болїть«, каже Кáтрє.

Семєнь глїнувъ, їй прямо у вїчи. Кáтрє рука- вомъ закрїлась. Товкачєнко хотївъ узїть її за рѹку, не посмївъ, и вернѹєсь на ѹлицю.

»Я пїйдѹ до-дб́му.«

»Постривáй! Я чѹла.... Люде казали, що у во- сєнї хлб́пцїєвъ у москалї брáтимуть.«

»Брáтимуть«, каже, »и мєнє вїзьмуть....«

Жáль стáло Семєна. Отяжáли слїзьмї очїцї у Кáтрї. Вонá хотїла щось промб́вити. Семєнь ти- хєнько узїєвъ її за рѹку. Кáтрє стоїть якъ укб́пана.

»А ти за мнб́ю тужїтимєшь?«

»Тужїтїму.«

»И по Андрїєві тужїтимєшь?«

Кáтрє мовчїть.

»Прощáй, Кáтрє!«

Кáтрє заплакала.

»Хибá тобї мєнє жáль?«

Кáтрє мовчїть.

»Не жáль?«

»Жáль!...«

И ще дѹжче вонá заплакала. Семєнь обняєвъ її рукою коло стáну. Кáтрє одвелá єго рѹку.

»Пустї мєнє!... я пїйдѹ.«

»Кáтрє, постривáй, не втїкáй такъ скб́ро!«

Вїнь узїєвъ її за рѹку. Кáтрє зновъ почервонїла, якъ макъ. Товкачєнко стояєвъ мовъ несамовїтїй.

»Кáтрє!...«

Катря тільки глянула на ёго. Товкачénко нахиливсь и тихесенько поцілувавъ її у голову. А вона, мовъ тая дитина, приторнулася до Семéна, хотіла дé-що сказати — склепилися уста дитячі.... Обхопила рученятами ёго шию, кріпко-кріпко поцілувала, и якъ божевільна побігла у хату.

Товкачénко прикипівъ на місці, не побігъ за нею. Вінъ самъ не тямивъ, щó зъ нимъ робилось.

Ту нічъ на улиці не бачили Семéна, не було й Катрі.

III.

»Старій!«

»А гоу?...«

»Чи Семéну, пакъ, буде годівъ зъ двадцять?«

»А то жъ!«

Розмовляли поміжъ себе Товгачъ съ Товгачихою, у неділю сидючи за ворітьми на прізвбі. А далі змóвкли. Товгачъ сидить та палічкою по піску пише.

»Старій!«

»А гоу!«

»Щó я тобі казатиму....«

»А ну жъ!...«

»Чи не часъ вже намъ Семéна одружити?«

»А щó съ того?«

»Щó! Хибá вінъ не такий, якъ усі люде?«

»Звісно, що не такий. Не те ёму одъ-віку напи-сано.... Семéно — некруть! Хибá кому дурно світь завязати? Шкодá!... Нехай Богъ боронить!...«

»Та дé жъ такі видано, щóбъ дитина до двадцяти літъ дружини не мала?«

»Ні, старá, гріхъ одъ Бога, гріхъ и одъ людéй: утопити дівчину мѡжно, та якъ-то на тімъ світі держатимешъ одвітъ передъ Бóгомъ?... Семéнкові зъ роду-віку така доля випала, а чужу дитину страхъ зарізати.... Така моá думка!«

Товгачиха вáжко зітхнула.

»И хлопá жалъ!« промóвила старá: »бідна дитина щó-дні вбивáетця, и Катря плаче.«

»Катря?«

»Та Солóхівна жъ, Иванівни дочка.... Сбхне, и матіръ суже.«

»А нашъ?«

»И нашъ те жъ сáме. »Хочъ у пéгло«, каже, »та зъ Катрею....«

Старá перехристїлася.

Товгачъ довго сидівъ смутний-невесéлий.

IV.

Судили-рядили Товгачі поміжъ себе; гадали и сé, и те; казали Семéнкові, щóбъ подумавъ — не губивъ дівчини.... Ужé старій и сюді, й туді умóмъ роскидувавъ, и до пан'отця ходивъ, чи не розсудить ёго Письмóмъ Святімъ да розумнимъ слóвомъ, навідувався и до бабўсі Зátірки, — такъ ні щó не помогло. »Коли«, каже, »менé не ожените, самъ на себе рўки підійму: бо мині за-одно пропадати!«

Старий Товкачъ и погрозивсь би на сїна; може бь то дє-чимъ и полякавъ ёго, та самому жаль було хлопця. Оцє часомъ якъ побачить їх у-кўпи на улиці, почує якъ Катря шебєче,—підбїжить до Товкачєвої прїзбї, любєнько поздоровгаєтця: »Живєнькі-здоровєнькі, дїдусю зь бабўсею!« — то Товкачєві й рўки опўстятця. А ще до-того й старá прєсвїтку ёмў не давала: стїгне та плаче, та на свою дїлю нарікає, що ажъ нудьгá взяла чоловіка: свїть ёмў немїлий, и очи ні на щó бь не дивїлись! Инодї грїмне на цєї, а далї мерщїй за шапку, та й пїде до кўма тўгу розважати.

Чогó-то вже вони не перебалáгають сь кўмомъ, сидючи собї у двохъ, вь холодóчку, пїдъ повїткою!... И якъ-то тепєрїчки усє на свїтї дїєтця не по Божому, и якъ-то вáжко стáло чоловікові хлїбъ заробляти.... И чимáло дє-чого, було, згадáють та недобримъ слóвомъ помянўть.

Отó вонó нáче трóхи й полєгша пїсля такї розмóви; бо се такі вонó, бачъ, лучáєтця, що колї вже чоловікові не-вь-сїлу тяжкá дóля трáпитця, то якъ побачить, що й кругóмъ ёго кóжне зь своїмъ лихомъ, якъ москáль зь оружжямъ, бїдкаєтця; що кóжному той хлїбъ гїркий, та свїй пань важкий,—то нїби й тє лишєнько не такє досáдне бўде и гетьгєть відъ сєрця одкóтитця!

Оцє такъ якóсь вернўсь старий одъ кўма, та й кáже: »Поспáймо, жїнко, старостї до Солóшихи:

хáй Семєнко хочъ рóкївъ зó-два поживє чоловікомъ, пóки ёго у нєкрути не взято; а тамъ — щó Богъ дасть, — Ёго святá воля!...«

Пóслано. Старостї вернўлись зь рушникáми. »Тїлько«, кáжуть, »старá Йвáнївна дўже вбївáлась.«

А Товкачъ и кáже: »Щó-то вже тї бабї повáднї плакати! Отó й мой, скїльки тїжнївъ очи тєрла та хлїпала, що Семєнко бáйдики бивъ, а тепєрь обїдвї — и мой й Солóшиха — распустїлись, що дїтєй до-кўпи звелї!«

А кумъ: »Оцє, якъ-бї свїть та на жїнкáхъ стóйвъ«, кáже: »тó бь чудасїя вїйшла!«

Нї вь кóго жь то такъ ясно та тєпло на душі не було, якъ у Катрі. Мовъ тая ясочка дивїлась вонá вь вїчи старїй нєньцї, розважáла лї тўгу щєбетáннямъ щїримъ, лїбою лáскою дитячою.

»Мáмочко мой рїдна! нєне мой лóбая! Не плачте, не журїтця, мáмо!«

»Якъ минї, дóню, не плакати? Болїть моє сєрдєнько,—тимъ и плачу.«

»Мáмо! якъ-бї ви знáли ёго, — мого Семєнчєка,—якъ-бї ви тїлько знáли!...«

»Знáю ёго, дитїно мой! Знáю, сєрдєнько!«

»Нї, мáмочко, нї, мой зовўленько! не тогó Семєнчєка ви знáєте....«

»Гóдї, дóчко! гóдї-бо.«

»А хїбá жь, мáмо, вїнь не гáрний?«

»Та гáрний«, ка́же, »га́рний!...«

»То-то жь, ма́мо! я ка́зала...«

»Яка́ ти ду́рна, Катру́сю!« ка́же Со́лошиха.

Ото́ ма́ти на́че трóхи й повесели́шала, пригорну́ла до се́бе дити́ну свою́ лóбу, щиро́ поцілу́вала й перехристíла.

Ка́трия хуте́нько погі́бла до кі́мнати, зачинíлась тамъ, щобъ íй ма́ти не ба́чила, оді́мкну́ла мале́вану скрі́ню, и ста́ла вбіра́тись та ряді́тись, мовъ на Ве́ликъ-де́нь. И те примі́ряє — ски́не, и дру́ге наді́не, поді́витця, та зно́вь ски́не, — буці́мь ма́ла дити́на цяцкáми гра́етця. Ажъ вто́мíлась: лі́чко íй розкрасні́лось, якъ ма́къ у горóді, очі́ці мовъ зі́ронькі́ сáють!... Тамъ кіну́лась до дзе́ркальця, що́ ще ма́ти молоді́ю бі́ла вікнóця вма́зала, подивíлась, осмі́хну́лась, — та й засорóмíлась.... »Яка́ я га́рна!... Семéнко пра́вду ка́же....«

А да́лі, — ду́рна дити́на, — за́разъ и засму́тілась, зі́тхну́ла тяже́нько-тяже́нько — и го́ловку по́вісила. Чогóсь стра́шно íй ста́ло пі́сля тако́ї ра́дosti, заще́міло коло́ се́рденька, мовъ воно́ що́ не до́бре ві́щувáло. Ка́трия мерці́й на-вкóлішки, мо́литця.... са́ма не зна́є про що́; та ажъ запла́кала се́рдешна дити́на. Чи мо́лилась во́на, чи та́къ, бі́дна, пла́кала, — тілько́, чу́ти бу́ло, шепта́ла: »Ма́ти Бо́жа! неха́й не беру́ть у моска́лі мо́го Семéнка!...«

Ко́лі о́сь увійшла́ ма́ти, — зиркь! ажъ дочка́ вже пла́че. Хита́є ста́ра го́ловою, та: »Ду́рна, ду́рна ди-

тина!« ка́же. »Не пла́чь, до́ню! Таки́хъ, якъ о́це ти, безневíннихъ діте́й, са́мъ Госпо́дь догляда́є.«

У.

Спра́вили весі́лля. Ка́трия молоді́цею ста́ла, — и яка́-то вже га́рна молоді́чка бу́ла!

Любі́въ íй Семéнь надъ ба́тька и не́ньку; любі́ла й во́на Семéна бі́льшъ у се́го на сві́ті. И що́-то вже, Бо́же, за коха́ння бу́ло!

Не мину́ло ще ли́бонь та́къ и півро́ку, якъ отъ при́йшла́ зъ Мо́скви бу́мага: *Очередний набо́ръ призвести....*

И произве́ли.

Семéнь Товка́ченко бу́въ на *очереді́*. »Тво́й че́р-га, Пили́повичу!« ка́же де́сятникъ Товка́чеві: »Бла-гослови́!« ка́же, »сі́на!...«

И Семéна привели́: узя́ли де́сь съ по́ля — ора́въ зъ брата́ми.

»Благослови́ть, па́н'о́тче!«

Благослови́въ, — підня́лась ру́ка!...

Забря́жчали ва́жкі́ кайдáни у ха́ті: заку́вали Се-ме́нка.

Стои́ть ба́тько се́редь ха́ти, а са́мъ бі́лий-бі́лий, якъ кре́йда. Ва́жко ё́му на се́рці, та́къ ва́жко, та́къ ва́жко — оді́нь Богъ зна́є!

»Бо́же милости́вий!...« ка́же. Та й запла́кавъ, — ста́рий ба́тько запла́кавъ!

У-пе́рше Семéнь побáчивъ, якъ ба́тько пла́че....

Світъ ёмұ наче туманомъ заволокло, ніби темно у очахъ стало; ноги ёмұ затрусились. Семёнъ перехристівсь, та: »Тату«, каже, »не вбивайтесь!...«

»Бога ви не боїтесь, Пилиповичу!...« озвався кумъ, бо и въ ёго серце надривалось, дивлячись на такий сумъ та слёзи.

А Товкачъ, мовъ нічого не чує й не бачить: стоїть, понуривсь сівою головою, а слёзи ёмұ, одна за другою, якъ грядь на помість капають. А далі й промовивъ: »Дё жъ«, каже, »мати та Катря? Вони, може, й не знають, що въ насъ робитця!«

Катрі такі не було дома — пішла до матері навідатця; старобі те жъ не видно у господі. Може, й справді нічого не знають.

Отъ и каже десятникъ: »Чи не часъ бувá, Пилиповичу, до кантори рушати, — а то начальство гніватимеця.... Чуєте бо, Пилиповичу?«

Пилиповичъ ні пари зъ устъ.

А той: »Ходить«, каже, »пан'отче: може, бувá, зайдете до церкви — помолитесь.«

»Шкодá!« озвався Семёнъ.

А батко ніби прокинувся, та й каже: »Схаменись, синку! Не гніви Бога: теперъ твої моли́тва дохóднійша до Господа!«

Отъ и пішли до церкви. А люде дивлятця, та плачуть, идучи за ними слідкомъ. Идуть такъ, та плачуть, — коли якъ закричáть: »Лишенько жъ наше! то Катря біжить!...« А вона — Боже мій милий!

біжить, якъ несамовита, нічого не бачить и не чує.

Люде розступились. Вона до Семёнка, — та такъ и повисла въ ёго на шиї, такъ и обомліла, и не плаче — хочъ-би тобі слёзиночка! Вінъ стоїть та труситця, а самъ білий-білий, якъ мертвець.

»Катре!...« каже.

»Охъ, Семёночку! тебе беруть?«

»Беруть, серденько!« Та й обнявъ її. А вона заплакала, да такъ же гірко да невтішно, що Господи!

На що вже старій десятникъ — не одну дитину на своїмъ віку довелось одірвати одъ матері, — и той стоїть та кулакомъ слёзи втирає. »Оце, гаспидьска мұха«, каже: »якъ жъ жалко кусаетця!« А въ самого слёзи тільки капъ, капъ, — десь вража мұха саме за око вкусила....

Катря жъ, знай, плаче та обнімає Семёна. А тамъ, незабаромъ, дё-які жіночки заголосили; за ними діти — та такий плачъ піднявся, що ажъ сумно стало.

Семёнъ и каже, якось гірко веміхаючись: »Не плачъ, Катре! Салдаткою будешъ!...«

Такъ ёго й привели до кантори.

VI.

А скілько-то тамъ було такихъ же, якъ отó Семёнка, вьзнівъ! Який-то тамъ, гомінъ та галасъ: старе й мале, матері та діти, — плачъ та сумъ такий, що Господи! И ніхто жъ то такъ не плакавъ, якъ ті матері. Молоде поплаче та й втішитця, бо

ѣму ще надія зосталась: »Хочь каліною колісь, на деревянці«, думас, »вѣрнетця до насъ рѣківъ черезь двадцять, то все-такі побачимо.« А старому — дѣ вже пережити сі двадцять лѣтъ? Тимъ и вбиваютьця такъ матері, тимъ и плачуть....

Чи скільки тамъ тижнівъ зоставались дома новобранці, а треба було рушати до горада. Принасли грошей оддѣтки. Пошили хлопцямъ кожухи нові, теплі, а дѣ-які й нанкою, або китійкою кріті; перевязали ихъ стрічками та хустіцями червоними, — та такъ, у пахмурний та холодний осінній день, и стали випровожати.

Що, Боже мій! скільки міру руйнило проводити ихъ та попрощатись геть за слободою, бо у кожного було своє, котрѣ йшло у дальню незнаему сторону!

За батьками та матерями уся дитвора виспала. Одно кричить: »Дяденько! якъ будешь салдатомъ, принось мнѣ яблучка!« Друге: »Братіку! вертайся икъ Різду, або къ Великодню: у насъ тогді корова отѣлитця и молочко буде!« Третє: »Васілечку! заріжь скорійшъ Турка, та прихѣдь хутко до-дому, щобъ мати не плакала!«

А матері плачуть-плачуть!

А новобранці, дѣ-які молодші, котрі нічого, окрімъ дівчатъ, не зоставляли на родині, йдуть попереду, та гѣлосно, гѣлосно співають:

»Ой Боже мій, Боже, на що я вродився?

Кінь вороній, самъ молодій, та ще не женівся!

Треба мнѣ, дівчино, матери спитати:
Чи звеліть мати коня продавати?
Не звеліла мати коня продавати,
Та звеліла мати въ похѣдь виступати....«

А матері такъ до нихъ и припадають та голосять, мовъ у домовіну синівъ опускають.

И дівчата змовкли — не хихикають: одна бѣцимъ по дидині тужить, що торікъ вмѣрла; у другої очі-ці красні — сусідиної тітки жалко. А некрути гѣлосно, та жалібно співають:

»Иди, сину, за ріднее браття, —
Дадуть тобі, сину, салдацьке плаття;
Иди, сину, за рідну дитину,
Дадуть тобі, сину, салдацьку ружину;
Иди, сину, за рідну сестрицю,
Дадуть тобі, сину, салдацьку муніцю....«

А якъ вийшли геть за слободу та зблизились до *прощальної могили* (бо у тиєї могили кожде було прощѣтця зъ рѣдичами, якъ коли виряжають хлопцівъ у присутствіе, або хто йде въ городъ у судахъ тягатыця), помолілись, стали опрощення братъ, — то вже ніби й плачѣ не чути було: така смѣта та жалъ міжъ народомъ стала, що Мати Бѣжа!

Попростілись. Дѣ-які пійшли зъ хлопцями до гораду, а другі вернулись до-дому.

У слободі такъ-то сумно та невѣсело стало, — хочъ и не чути вже тогѣ плачѣ.

Катря пійшла за Семѣномъ.

VII.

И поповішталась же сердішна Кятря, чужі пороги оббиваючи та свою долю гірку проклинаючи.

Сказали Семёнові: *лобь!* Стала Кятря салдátkою.

Що-ранку ходила вона дивитись на мўштру, не так на ту мўштру, якъ на Семёнка, и немало її серденько переболіло, дівлячись на се мўштровання — така мўка, що борони Бóже! Оце постанóвлять їх лавою, а вони, сокоблики, стоять не живі, не мёртві. Ото старший и почне їх рівняти, — а самъ сердітий, розсердітий та страшний Гóсподи, пóбки-то навчать їх ходіти по-москóвськї, щобъ-то й рукамі не махати и підъ ноги не дивітись!

Семёнові Товкачénкову (се, бачъ, Товкачénко ставъ Тонкачénковимъ) давъ Богъ гóрди висóкї, — то оце коли старший порівняє москалівъ, самъ и зайде зъ бóку, дівитця, та булó оце й крикне: »Товкачénковъ! ховай гóрди — флангóвого не видно!« Той и по-стўпитця назáдъ, щобъ гóудей не булó видно, та такъ и гóлову нехїть сховá за другóго. А той зновъ: »Подáй«, гукá, »гóлову до лїнії!« Подáсть гóлову а гóрди собї впятъ у-пéредъ вїлїзуть.

Якось разъ вінъ дўже силно розлютовáвсь, — такъ, що й не приведи Гóсподи! Разівъ шість зачинáв мўштру, рівняв плéчи, та випрямлювавъ пóги, а дáлі принявъ упя́ть за Семёнови гóрди — ажъ скавучить! Що, Бóже мій милостивий! Ахъ по-

чáвъ випрямля́ть, якъ почавъ!... Бóже мїлий! Сердешний Семёнъ не встóявъ на ногахъ, упáвъ.

Кятря якъ кінетця тудї, якъ заголóсить: »Пáночку-голўбчику?«

А вінъ и зопинївсь, та: »Хто сміє нарушати порїдокъ? Чогó тобї трéба?« питаєтця.

»Семёночку!... Се мій Семёнок!« каже вона, гірко плачуци.

»Се твій мужикъ?« зновъ питаєтця. А вь самóго бчи такъ и загорілись, якъ у котá на сáло.

»Мій, пáночку!«

Той нїби трóхи втихоміривсь, та й каже: »Не плачь, дўшенька!...«

Кятря ёмў вь нóги: »Спасїбї«, каже, »пáночку!«

А той піднявъ її, та заказавъ у-дрўге клáняться. »Колї«, каже, »твій чоловікъ слўхатиме мўштри, то й клáняться не трéба, бо я такий же чоловікъ, якъ и тї.«

Кятря подивилась на ёго, та й нїчого не сказала. А Семёнъ стоїть блідий-блїдий.

VIII.

Ужé вони пробували такъ тїжнівъ сь пять, чи шість у томў гóродї, та бўцимъ трóхи й привїкли, — тїлько чáсто згáдували про свїй рїдъ и слóбоду, де росли й любїлись, де кóжне їх знáло и кóжного вони знáли. Чáсомъ булó потўжять, потўжять, а Кятря й поплаче нїшкомъ. То Семёнъ її

розважає, або вона ёго, якъ коли прийде зъ мўштри смутний та невесєлий. Кятря наче трєхи зъ личка спала, а все жъ такі була гярна-розгярна, — йи Семєну на гóre....

Ажъ ось, того жъ дня, якъ була та мўштра проглята, надъ вечірѣ, сидять вони собі двойко та такі журятця, коли у хату ввійшовъ деньщїкѣ. Звїчайно помолївсь, та й позвавъ Катрю сорочкї шїти.

Довго одмовлялась Катря, казала, що не здўжає й не вмє, а той ажъ грїмає, що притьмомъ треба старшому сорочкї шїти. Пішла сердєшна. Звїсно, жаль чоловіка, пішла, щобъ не сєрдивсь та не знущавсь зъ Семєнка.

»Тїлько, будь ласкова, моторнїшъ одягайсь!« додавъ денщїкѣ.

Одягаєтця Катря, а у самбі рўки й нєги трўсатця. Семєнь мовчїть, не смїє й дихнўти, а коло сєрця мовъ отрутою палить — такъ важко!

Одяглась Катря, попрощалась зъ Семєномъ, — а сама холодна-холодна.... Семєнь лєдвє промовивъ: »Швїдче, лїбко, вертайся!« та й сївъ на лавку, мовъ пїсля тяжкої праци заслабъ.

Переждавъ такъ чимало, сумўючи, — не йде Катря. Погодївъ ще трєхи — нема, мовъ у вєду впала. Вїнь и пїшовъ такъ якъ-бї сўпроти пївночи. »Можє«, дўмає, »чи не зустрїну дє на дорозї.«

Вийшовъ на ўлицю: тємно, холодно, — сухий та рїзкий вїтрєць дє-не-дє снїжкѣ по дорозї зриває та

крўтить, а нї душі людської не чўти, — тїлько нїби бб-зна-звїтки по вїтру донєсїть, якъ собака у-ночі гавкне. Городокъ малєнький — усє спить. У-горї нї хмārки, ані мїсяця, — тїлько зїрочкї далєко у нєбї блїмають; Вїзз ставъ сўпроти пївночи; надъ хатами Ченїга вїяснилась.

Сўмно у холодну нїч одному на ўлицї та щє вь кого журба пекўча. Усїоди тїхо якъ у домовїнї, такъ тїхо, що чўти, якъ сєрце колєтитця. Довго стоївъ вїнь на ўлицї; дєсь, на цєрквї, годїнникъ прозвонївъ пєрву годїну, — а Катри нема, та й нема! Ажъ острахъ обнявъ Семєна.

»А можє вона дєма, — менє дождає?« дўма Семєнь; та мерщїй й побїгъ до сєбе на кватїрю.

Нї, не верталась Катря!... Такъ и нїч перейшла.

У-дєсвїтку вжє вернўлась вона, та на Семєна й очєй не зведє, — упала на стїль, а сама плаче-плаче....

IX.

Самє пїдъ Рїздвє казано новобранцямъ у похєдъ виступати. Далї їмъ казєнну одєжу — одягли й обўли, якъ слїдъ. Сїрї шапочкї й свиточкї та абї-якї чобїткї.... »Бб-зна-що!« каже Катря: »И холодно и ўзько, и мало й кєротко!«

Налагодились у дорєгу й Товкачєнки, а самї якъ у вєду впущєнї. Дє-то дївалїся Катрини жартї й смїхи, сєбїки та спївання? Усє мовчїть, неначє її

заворбжено. И Семёнъ ставъ не той, якимъ колись ёго люде зазнали, — тяжко зажурився!

Зібрали свою худібоньку: сорочечкі, та хусточки — не збільшъ того якъ у зайвого цигана; помолілись, написали листъ до своїхъ у слободу, що отакъ и такъ, тату та мамо, виходимо до війська, — та й рнули ранкомъ изъ города. Завируха така, що й світу Божого не видно!... Надъ вечіръ підъ Різвѣ, саме тоді, якъ кутя стоить на покуті, сінцемъ обложена, — увійшли въ якесь людне та багате село, що на шляху стояло.

Розвели салдатівъ по дворахъ, и нашихъ постановили до якихсь добрихъ, Богобоязнихъ людей, — що-то вже за щіра та приязна сімья! Привітали Катрю якъ рідну дитину и до Семёна були такі-то ласкаві та добрі!

»Та яка жъ молоденька!« каже стара бабуся.

»Звідки, добрі люде?« питаєтця.

»Зъ Уласівки, бабуся!« каже Катря.

»Чула, чула про Уласівку, мой рибко. А далеко?«

»Далеко, бабуся!«

»А се твій чоловік?« друге питаєтця.

»Чоловікъ, тіточко!«

»Охъ, ліхо, ліхо!« каже бабуся: »Здалека: та які жъ то ще молоденькі оббе. Отъ и въ мене Йвасичокъ десь на чужині бідкаєтця: рокивъ зо три вісточки одъ ёго не маємо.... Охъ, ліхо, ліхо! А то дѣ-коли було й піше, — плачєтця на насъ, що од-

дали. Та якъ ёго не оддасі?... Се вже такъ намъ, чорнимъ людянь, десь на роду написано!...«

»Про се й я такъ, бабуся, думаю«, каже Катря: »та нічимъ пособити!«

»Нічимъ, мой рибко, нічимъ, — бо такъ вонѡ зъ-роду-віку ведєтця. Усе отъ Бога, мой рибко! Оце ми усе журимосъ, що Йвасъ давно не писавъ. Дѣ вінъ? що зъ нимъ? Нічого не знаємо. Мбже хворий де-небудь лежить, абѡ на війні вбито, то й поховати нікому!... А чѡмъ же ми своїхъ любихъ гостей не нагодємо? Часъ вже вечеряти и куті на стіль ставити.«

Повечеряли. Горліва бабуся, якъ матінка рідна, годіла дорогимъ гостямъ: »И сего поїжте, и того покоштуйте!« тільки й чути, якъ старá гомонить.

Скѡро дѣтвѡра полягала спати, а Семёнъ зъ чоловіками вишовъ у другу хату опочити; невістки полягали съ Катрею на поду; старá послалась у запічку, и довго ще зъ Катрею тихенько базікала та здихала. А на дворі метѣ та сипле такѣ, що Мати Бѡжа!

»Охъ, ліхо, ліхо!« каже бабуся: »Мини здаєтця, молодіце, що твого чоловіка журба сѡшить: десь тѡжить, сердешний, по батькові-матері?«

»Такъ-то тѡжить, бабушенько, що дивитись на ёго такъ уся душа переболить!... Отъ и въ мене zostалась старá матінка, одна якъ персть, а все жъ то бѡцимъ я не стáкъ жалкѡю та вбиваюсь. Оце ко-

лі дуже тяжко стане на серці, поплачу, то ніби й полéтшає. А вінъ усé журитця, усé журитця.»

»О, ліхо, ліхо!« каже стара, зітхнувши: »Якъ-то чудно оцé на Бóжому світі ведéтця, коли подивлюсь! Люде-то хочъ и кажутъ, що у старовину́ було лúче жити — ні, не вірь, мой дитино: отъ ужé девятый десятокъ очами на Бóжий світь блимаю, а мині здаéтця, що вінъ усé такий. »Батькі«, кажутъ, »плакали у жмéню, а діти — пригорщали; батьківъ бито стоючи, а дітокъ и въ-лэжку бьють!...« Охъ, ліхо, ліхо!... Та, мóже, я тебе втоміла, молодичко: ти бъ спочила трóхи, бо, мóже, завтра васъ погóнять, и не розговієтесь.»

»Спасібі вамъ, бабúсенько, за вашу ласку!« сказала на се Кáтря. Помогілась и лягла спáти, — та щось довго не спáлось. Дóбрі люде та їхъ щира ласка збуділи Кáтрине гóре. Усé тоді згадалось — и старá мати, садóкъ коло хáтки, и весіння нiчъ, и дiвованничко, весілля, и муштра.... Гбсподи! такъ и згоріла, якъ згадала ёго....

Х.

Чи довго, чи коротко вони тамъ плéнтались по білому світу, сéго не скажý, — мóже, рóківъ зо три й бóде. Тiлько Семéнь скóро Бóгу дýшу оддавъ: усé кашлявъ та хорівъ, — дóбре ви́правили гóрди! Дотóго звiвсь, що було на муштри й ружиною не здúжає брáзнути. Усé ёмý щось у гóрдахъ болiло. Бу-

ло лікарі й лічать, и мiаюю наповáють, и бузиною, и липовимъ цвiтомъ, такъ и щó не помогло. Кáшлявъ, кашлявъ, та такъ весною объ тёплому Олексієви и поховáли ёго.

Тимъ часомъ, тяжнівъ за чотiри до ёго смёрти, Кáтря привелá дитину, — хлопчика Богъ давъ. А якъ умеръ Семéнь, то вона й загадала вернутись до-дóму. Узялá свого Пилiнка, обгорнула свитиною, та сáме у великодну субóту и вийшла ранкомъ изъ гóрода, де їхъ полкъ стоявъ.

День бувъ тёплий та ясний. Трáвка чи вепiла-то й виткнулись изъ землі, а вже степъ зеленiвъ, и вёрби набрóстились. Надъ шляхомъ, високо, якъ паўкъ, снує жайворонокъ — вéсну стрiчає, гнiздá підъ билиною шукає. Сóнце такъ гріє, що бóцимъ видно, якъ трáвка самá до ёго тiягетця зъ вóхкоi землі, густіє та могилки вкривáє. И Кáтрі полéтшало.

Сумно иноді, й страшно стане середъ степу, — округи тiлько нéбо, та сóнце печé, та могилки стоять по полю розсiпанi, а тутъ шляхъ перестрiчають другi шляхи, абó дорóга розiхóдитця, вона й не знає, якiй шляхъ до-дóму доведé. То, було, постоiть, та й вiзьме на ту дорóгу, яка найбiльше вёрне насхiдъ сóнца, абó бiжить до якого бiльшого жилия. Иноді хто перестрiне, чи обгониць, Кáтря спитáє про шляхъ, то було дóбрі люде й навчáть.

Часомъ бува притóмитця йдучи, сiде собi де-небудь у холодóчку, коли трапитця, підъ дуббóмъ коло

якої грібельки, чи біля чумацької кришиці, або й такъ въ степу підъ могилою, — нагодѣ Пилипка, та й спочине. Ночувала іноді въ подорожніхъ селахъ, а часомъ и на полі у плугатирівъ, якъ нічъ середъ степу застигне. И на чужині не безъ добрихъ людей, певне міжъ прѣстими та бідними.

А іноді травлялось и такѣ, — найбільшь по городахъ: »Пустіть, люде добрі, странну у хату, зъ малю дитиною, переночувати«, прѣситця Кятря.

»А ти хто така?« питаютьця.

»Салдатка«, каже. »Мій чоловікъ умеръ, то я оце до дому йду.«

»Э, шгоді!« кажуть: »салдатка, та ще десть зъ байстримъ?«

»Ні, люде добрі«, каже Кятря. А въ самбі на серці стәне тяжко-тяжко, такъ що Господи!...

»Знаємо ми«, кажуть, »тихъ салдатѣкъ, які вони есть! Иди геть одъ нашихъ віконъ! Иди до іншихъ.«

Нічого не одкаже Кятря, — треба десть підъ тиномъ ночувати, — и переночѣе.

XI.

Довго йшла Кятря, бо не близько була та Уласівка. Притоміла ніженьки білі; натерпілась ліха й сорому, а більшъ тимъ, що була салдатка.

Коли якось у-ранці забованіла геть-геть въ степу *прощальна могила*, замиготіли въ очахъ хаткі білі й зелені верби знаємі. Се жъ и була Уласівка.

Згадала Катеріна про Семѣна, и гірко заплакала.

Дійшла отѣ вона до могили и сіла спочити та дитину погодувати. Коли ось идуть шляхомъ, до Уласівки жъ, якісь перехожі: бабуся старенька, а зъ нею дівчина, — идуть и поміжъ себе тихенько розмовляють. Зблизились до Катеріни и добрі-день сказали.

»Спасибі, люде добрі!« каже Кятря: »Чи не въ Уласівку Богъ несе?«

»Та въ Уласівку жъ.«

Тутъ старя стала пильно придивлятися до Кятрі, а далі й каже:

»Колибъ, молодіце, не опізнатись оце на старости літахъ.... Здаѣтця мені, що ти Кятря Солохівна, покійної Іванівни дочка?«

»Та Солохівна жъ була.... А хибі мої мати умерла?« питаѣтця. А у самбі й дитина трѣхи зъ рукъ не випала.

»Умерла, дочко! Отѣ торікъ, саме підъ Пречісту, поховали, — нехай царствѣе! А якъ по тобі, моїго-лѣбочко, вбивалась!...«

Кятря гірко-гірко плакала.

»А де жъ твій чоловікъ?« питають.

»И Семѣна поховала«, каже Кятря.

»Нехай ѣму землі перѣмъ! Тамъ, може, лѣчче бѣде!...« каже бабуся, и перехристілась, а дівчина, що була зъ нею, й заплакала.

»Годі тобі, доню, плакати! Годі, серце!... Се,

коли зазнала, Яструбенкова дочка: ту весну була засватана, а ото въ-осені и її жениха узято до мұштри, такъ оцѣ й ходили у городъ, — я угѣднику помолитись, а вона хлопця навідати. Охъ, лиха година та нещаслива!... Ходимъ, Катрусю, и ти зъ нами, — вже недалечко. А се жъ твоє?«

»Моє, бабуся!«

»А скільки ёму?«

»Оцѣ вѣра третій місяць пішовъ, и Семёнові вже другий буде.«

Прийшли въ Уласівку. Тяжко стало Катрі, Бѣже, якъ тяжко. Хочъ усѣ було ніби по старому, — и левада съ зеленими вербами, и ставѣкъ, и липа кучерява біля цѣркви, и той садѣкъ, де у-перве съ Семёномъ спізналась, — та на серці вже не по-старому: сумъ та жаль такій, що, Господи, якъ вѣжно!

Свѣкірь прийвъ її до себе. Жила вона въ ёго, а все така невесѣла. Товкачъ було частенько її про Семёна роспитує, про мұштру, про звичаї салдацькі, про панівъ; а самъ, якъ хмара, сұмний-сұмний. Катря було плаче, якъ росказує ёму про все, що бачила. А старій мовчить, тільки слухає, та иноді головою хитає.

Такъ до смерті й осталась Катря салдадкою, а Пилипка діти звали салдатенкомъ, и мовъ цурались.

Такій случай!

19. Півпівника. Гишпанська дѣтська кáзочка.
По-нашому росказавъ *Панько Казюка* 3
20. Дзвонарь. Оповід. *Данила Мордовцова*. 5
21. Листі съ хутора. Листъ I и II. *Про городи и села*. 5
22. — Листъ III. *Чого стоить Шевченко, яко поэтъ народній*. 5
23. — Листъ IV. *Про злодія въ селі Гаківниці*. 5

1862.

24. Купѣваний рѣзумъ. Оповід. *Гр. Квітки (Основьяненка)*. 5
25. Салдатка. Оповід. *Данила Мордовцова* 5
26. Не такъ ждалося, да такъ склалося. Оповід. *Петра Кузьменка* 5
27. Ледащійця. Оповід. *Марка Вовчка* 5
28. Сестра. Оповід. *Его жъ*. 7
29. Вікупъ. Оповід. *Его жъ*. 5
30. Перебендя. Дума *Тараса Шевченка* 2
31. Закѣханий чортъ. Оп. *Олекси Стороженка*. 7
32. Гѣлка. Оповідання *Его жъ* 5
33. Якъ Богъ дасть, то и въ вікно подасть. Оповідання *Его жъ* 3
34. Вчи лівівого немолотомъ, а голодомъ. Оповідання *Его жъ* 2
35. Сетака баба, що чортъ їй на маховіхъ вѣлахъ чѣботи оддававъ. Оповід. *Его жъ*. 3
36. Ціганъ. Уривокъ изъ кáзки *П. Куліша*. 2
37. Січові гѣсти Чуприна и Чортоусъ. Оповідання *Панька Казюки*. 5
38. Гордовіта пара. Оповід. *Петра Забоцня*. 3
39. Листі съ хутора. Листъ V. *Хто такий Хуторянинъ*. 3

Всі оці книжечки продаютьця:

У *Петербурсі* у Данила Семіновича Каменецького (на Михайловському плаці, у господі Крилова, кв. № 34).

У *Петербурсі* гуляють і всі, хто бъ захотів одъ себе вже продавати. Якъ купують одъ-разу карбованцівъ на 28, чи й більшъ, то збавляетьця изъ цінѣ 20%, а пересылка вже, чи по пошті, чи по транспорту (скільки прїдетця на вагу), коштомъ того, хто купує.

У *Полтаві* у Василя Ловгиновича Трунова.

У *Києві* у Катерини Олександровни Киць (на Новій будові, близько Кінного майдану, у господі Лобчійхи).

У *Харькові* у Петра Олександровича Лобка (на Малій Панасівці, у господі Прáведникова).

У *Чернівцях* у Степана Даниловича Юса.

У *Одесі* у Олександра Семіновича Велиганова.

Ві *Львові* (Lemberg) у книгарні брацтва Ставропітійського.

Хто виписуватиме книжечокъ по пошті на карбованця, чи й меншъ, має докладати до цінѣ ще червертáкъ на пересылку (за хунтъ ваги). На пересылку книжечокъ на два карбованці (абб хочъ и меншъ двохъ, та більшъ одного карбованця) докладáетьця ваговихъ за два хунти — срібна копá; на три карбованці — ваговихъ тройáкъ, и такъ далі.

Бібліотека імені І. Мечникова

